

بررسی عوامل مؤثر بر رکود اقتصادی مرتع داران در مراتع بلبان آباد (شهرستان دهگلان، استان کردستان)فرزاد احمدی^{۱*}، قدرت‌الله حیدری^۲ و روناک احمدی^۳

*۱- نویسنده مسئول، دانشجوی دکترا، مرتع‌داری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، مازندران، ایران،

پست الکترونیک: Farzadahmadigh70@yahoo.com

۲- دانشیار، گروه مرتع‌داری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، مازندران، ایران

۳- دانشجوی دکترای مرتع‌داری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، مازندران، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۲/۰۷

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۷/۱۷

چکیده

کاهش عملکرد مراتع بر تعداد دام و فعالیت‌های اقتصادی دامداران تأثیر مستقیم دارد و ادامه این روند رکود اقتصادی را در بین بهره‌برداران مراتع شدت می‌بخشد. هدف از این تحقیق، بررسی عوامل اثرگذار بر رکود اقتصادی مرتع‌داران مراتع بلبان‌آباد بود. جامعه آماری در این تحقیق، ۴۰۰ نفر از بهره‌برداران مراتع بلبان‌آباد بودند. حجم نمونه این تحقیق با استفاده از جدول کرجسی و مورگان، ۱۹۶ مرتع‌دار تعیین شد. به منظور انتخاب نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری تصادفی استفاده گردید. ابزار مورد استفاده در این روش برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات، پرسشنامه بود. روایی پرسشنامه را متخصصان مرتع و پایایی آن را ضریب آلفای کرونباخ تأیید کرد. تجزیه و تحلیل داده‌ها به وسیله نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۲ انجام شد. نتایج حاصل از آزمون همبستگی اسپیرمن نشان داد که عوامل اقتصادی بیشترین همبستگی را با رکود اقتصادی مرتع‌داران داشت. به علاوه اینکه نتایج حاصل از تحلیل عاملی نشان داد که در میان گویه‌های عوامل اقتصادی، فقدان تنوع شغلی با ضریب ۰/۹۱۲ در میان گویه‌های عوامل مدیریتی، محدودیت واگذاری اعتبارات به مرتع‌داران کم‌درآمد به منظور کاهش وابستگی درآمدی مرتع‌داران به مرتع با ضریب ۰/۸۸۵ در میان گویه‌های عوامل زیست‌محیطی، آسیب‌پذیری دامداری سنتی در اثر خشکسالی و کمبود علوفه با ضریب ۰/۸۹۳ و در میان گویه‌های عوامل اجتماعی، عدم اعتماد بین مرتع‌داران در فعالیت‌های مشارکتی با ضریب ۰/۹۱۰ بیشترین اثرگذاری را با رکود اقتصادی مرتع‌داران دارند. همچنین، نتایج حاصل از تحلیل مسیر نشان داد که بیشترین اثرگذاری مستقیم و اثر کل (مجموع اثرهای مستقیم و غیرمستقیم) مربوط به عوامل اقتصادی و بیشترین اثرگذاری غیرمستقیم مربوط به عوامل مدیریتی بود.

واژه‌های کلیدی: رکود اقتصادی، عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی، عوامل زیست‌محیطی، عوامل مدیریتی.

مقدمه

مراتع، چشم‌اندازهای بیولوژیکی متنوعی هستند که شامل اکوسیستم‌های پیچیده اعم از بیابان‌های خشک، بوته‌زارها، بیشه‌زارها و غیره بوده و ۵۰ درصد از سطح خشکی‌ها را دربرمی‌گیرند (Lund, 2007). همچنین، حدود یک‌سوم از

جمعیت انسانی نیازهای خود را از مراتع و محصولات و خدمات آن (از جمله مواد غذایی، تولید فیبر، حفاظت از منابع آب و تنوع زیستی) تأمین می‌کنند (Havstad et al., 2007)؛ (Neely et al., 2009). از آنجاکه انتظار می‌رود جمعیت کره زمین در سال ۲۱۰۰ به ۱۰/۹ میلیارد نفر برسد، از این رو

از پیشرفت تخریب مراتع جلوگیری کرد. زیرا آنان عقیده داشتند با افزایش خدمات اکوسیستم و کاهش وابستگی اقتصادی به مراتع، تخریب مرتع کاهش می‌یابد. Tang و همکاران (۲۰۱۶) نشان دادند اگرچه قرق در بازسازی تخریب مرتع مؤثر بوده است اما مدیریت چرای فصلی (کنترل میزان چرا) بر روی افزایش تنوع گیاهی اثر بهتر و اقتصادی‌تری دارد. Su و همکاران (۲۰۱۵) در پژوهشی با عنوان اثرهای طولانی‌مدت چرای دام بر پوشش گیاهان بوته‌ای در مناطق نیمه‌خشک در چین به این نتیجه رسیدند که با افزایش طول مدت چرا (ده سال) درصد تاج پوشش گیاهان چوبی تا سه برابر کاهش می‌یابد. Jodi و Ralf (۲۰۱۸) بیان کردند که صنعت اکوتوریسم در مناطق جنگلی می‌تواند شکوفایی اقتصادی را برای ساکنان منطقه به دنبال داشته باشد. همچنین آنها حفظ محیط‌زیست و افزایش تنوع گیاهی را از دیگر فواید اکوتوریسم در مناطق جنگلی بیان کردند. Ocampo و همکاران (۲۰۱۸) بیان کردند که عواملی مانند بهبود رفاه ساکنان محلی و بهبود چشم‌انداز محیط از مهمترین شاخص‌های اکوتوریسمی در منطقه هستند و برای بهبود وضعیت معیشت افراد محلی باید مورد توجه قرار بگیرند. Wilmer و همکاران (۲۰۱۷) بیان کردند که مشارکت مرتع‌داران مستلزم ایجاد اعتماد بین گروه‌های ذینفع و پژوهشگران است. آنان این مشارکت را زمینه‌ساز بهبود وضعیت اقتصادی مرتع‌داران می‌دانند.

اصولاً مسئله رکود اقتصادی در برابر مفاهیم و موضوعاتی مانند پیشرفت، ترقی و توسعه اقتصادی قرار می‌گیرد. بررسی سیر تحول جوامع نشان می‌دهد که در کشورهای توسعه‌یافته، دگرگونی ساختارهای اندیشه‌ای همگام با تحولات عمیق در نظام سیاسی، اجتماعی و فرهنگی به رشد و توسعه متوازن و هماهنگ در همه بخش‌های اقتصادی می‌انجامد. در این فرایند رشد و توسعه صنایع و زندگی شهرنشینی در کنار مکانیزاسیون و مدرنیزاسیون مناسب در بخش کشاورزی و توسعه حومه‌های روستایی رخ داد، که نتیجه آن خروج مازاد نیروی کار انسانی از روستاها به بخش‌های صنایع و خدمات شهری بود (Mbaiwa, 2011). سرانجام در این کشورها توسعه

ارائه این کالاها و خدمات به یک چالش اساسی مبدل خواهد شد (Sayre et al., 2013; FAO, 2013; United Nations, 2013). زندگی و معیشت خانوارهای روستایی به‌طور گسترده‌ای به منابع طبیعی پایه "همانند مراتع" وابسته است (Scooness, 2009; Kepe, Rig, 2006, 2008). از آنجاکه درآمدهایی که از طریق منابع طبیعی به دست می‌آید، نقش مهمی در زندگی مردم روستایی دارد (Babulo, 2008)؛ بنابراین برای جلوگیری از تخریب مراتع و اکوسیستم‌ها، باید بین نیازهای مرتع‌داران (به‌ویژه نیازهای مالی و معیشتی مرتع‌داران) و منابع موجود هماهنگی مناسبی وجود داشته باشد. زیرا عدم هماهنگی باعث ایجاد نوعی تنش برای جبران این وابستگی به محیط شده و به اجبار به بهره‌برداری بیش از حد ظرفیت این منابع می‌انجامد (Kumar Singh, 2009). از سویی معیشت زمانی پایدار است که بتواند با تنش‌ها مقابله کرده و در عین حال منابع طبیعی پایه را تضعیف نکند (Babulo, 2008).

Rahim و همکاران (۲۰۱۸) بیان کردند که تغییرات آب و هوایی و فصول مختلف سال عواقبی همانند سیل، تغییر دما، فرسایش خاک، ایجاد باران‌های سنگین و آلودگی را به دنبال خواهد داشت. همچنین بیان کردند که این عوامل نامطلوب موجب تلفات محصولات زراعی، از دست دادن شغل، کاهش فعالیت دامداری و افزایش فقر و بیکاری می‌شود. Martin و همکاران (۲۰۱۴) به این نتیجه رسیدند از آنجایی که دام مهمترین منبع درآمد برای امرار معاش دامداران است، با کاهش ریزش‌های جوی باید وابستگی درآمدی دامداران به مراتع را کاهش داد. در غیر اینصورت انعطاف‌پذیری مراتع کاهش یافته و پوشش گیاهی قابلیت تولید خود را از دست خواهد داد. همچنین، بیان کردند که یکی از راه‌های تولید پایدار در زمان کمبود بارش ایجاد تنوع شغلی در بین دامداران است، زیرا در اینصورت مراتع کمتر تحت فشار قرار می‌گیرند. در پژوهشی دیگر، Reed و همکاران (۲۰۱۵) بیان می‌کنند با تخریب مراتع کالاهاری، گیاهان بوته‌ای بیشتر این مناطق را اشغال کرده‌اند و معیشت ساکنان را تحت تأثیر قرار داده‌اند. همچنین بیان کردند که با ایجاد سازوکارهای اقتصادی می‌توان

صنعتی و زندگی شهرنشینی در حالی به وقوع پیوست که از سوی دیگر نوسازی بخش کشاورزی منجر به افزایش ظرفیت تولیدی و بهبود اقتصاد روستایی شد و بستر مناسب برای حرکت همه بخش‌های اقتصادی و توسعه هماهنگ سکونت‌گاه‌های انسانی فراهم گردید. اما در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران، مشکلات نظام‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و عدم دگرگونی مطلوب ساختارهای مختلف وابسته به آنها، از مهمترین موانع موجود در مسیر پیشرفت و توسعه هستند؛ به گونه‌ای که آثار آنها را می‌توان در همه ابعاد توسعه مشاهده کرد. در این زمینه گفته می‌شود که توسعه پدیده‌ای است پیچیده که فقط شامل مجموعه تحولات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی نمی‌شود، بلکه نحوه ترکیب و درهم‌تنیدگی آنها اهمیت بیشتری دارد (Ghasemi, 2008). در حال حاضر اقتصاد بسیاری از روستاهای ایران بر پایه کشاورزی و بهره‌برداری سنتی از مراتع بنا شده و با موانع بسیاری در دستیابی به توسعه اقتصادی مواجه است (Azkia, 2008). یافته‌های محققان حکایت از آن دارد که بررسی مستقلی در زمینه مسئله و موضوع رکود اقتصادی مرتع‌داران به شکلی گسترده انجام نشده است؛ از این رو این پژوهش به دنبال علت‌شناسی رکود اقتصادی مرتع‌داران در مراتع بلبان‌آباد در شهرستان دهگلان است.

مواد و روش‌ها

مرتع بلبان‌آباد در شهرستان دهگلان استان کردستان واقع شده است. این محدوده دارای مختصات جغرافیایی $35^{\circ}1'$ تا $35^{\circ}39'$ عرض شمالی و $47^{\circ}7'$ تا $47^{\circ}36'$ طول شرقی می‌باشد. متوسط بارندگی سالانه منطقه ۳۷۰ میلی‌متر و متوسط ارتفاع این منطقه از سطح دریا ۱۹۰۶ متر است. اقلیم این منطقه سرد کوهستانی است. مساحت مرتع ۳۲۰۵ هکتار و تعداد دام موجود در منطقه ۱۲۰۰-۱۰۰۰ رأس می‌باشد. زمان ورود دام نیمه اول فروردین و زمان خروج دام اواسط مهر با فصل چرای شش ماهه است (Jafarian et al., 2017). این پژوهش از نظر ماهیت کمی و از نظر هدف کاربردیست. داده‌ها به شیوه میدانی جمع‌آوری شد و روش آن توصیفی -

همبستگی است. جامعه آماری این تحقیق ۴۰۰ نفر از مرتع‌داران مراتع بلبان‌آباد در شهرستان دهگلان - استان کردستان - بوده است. همه مرتع‌داران شرکت‌کننده در این تحقیق روستایی بودند. روش نمونه‌گیری تصادفی بود و حجم نمونه با استفاده از جدول کرجسی و مورگان، ۱۹۶ مرتع‌دار تعیین شد. ابزار مورد استفاده در این روش برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات، پرسشنامه بوده که شامل دو قسمت می‌باشد. قسمت اول مربوط به گویه‌های رکود اقتصادی و قسمت دوم درباره ویژگی‌های مدیریتی، اقتصادی، زیست-محیطی و اجتماعی بوده است. در این تحقیق مقیاس گویه‌ها از نوع لیکرت بود. برای تعیین روایی پرسشنامه از پانل متخصصان استفاده شد که شامل استادان، متخصصان رشته مرتع‌داری و ترویج و آموزش کشاورزی بودند. به منظور برآورد پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که مقدار آلفا برای رکود اقتصادی ۰/۷۸، عوامل مدیریتی ۰/۷۲، عوامل اقتصادی ۰/۸۲، عوامل زیست‌محیطی ۰/۷۴ و عوامل اجتماعی ۰/۷۴ به دست آمد. برای تحلیل داده‌ها، از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۲ استفاده شد. به این منظور در بخش آمار توصیفی از فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات و در بخش آمار استنباطی از آزمون همبستگی اسپیرمن، تحلیل عاملی و در نهایت به منظور نمایش برهم‌کنش عوامل مؤثر بر رکود اقتصادی مرتع‌داران از تحلیل مسیر استفاده شد. اکنون پس از بدست آمدن ضرایب بتا، می‌توان تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم هریک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته را محاسبه کرد. از آنجاکه در دیاگرام تحلیل مسیر از ضرایب بتا استفاده می‌شود و این ضرایب هم به صورت استاندارد شده هستند؛ بنابراین می‌توان اثرهای متغیرهای مختلف را با همدیگر مقایسه کرد و مؤثرترین آنها را تعیین نمود. برای محاسبه اثرهای غیرمستقیم، ضرایب بتای هر مسیر را تا رسیدن به متغیر وابسته در هم ضرب می‌کنیم. از آنجا که هر متغیری ممکن است از طریق مسیرهای متعدد بر متغیر وابسته تأثیر بگذارد، بنابراین برای محاسبه کل اثرهای غیرمستقیم یک متغیر بر متغیر دیگر، اثرهای مسیرهای غیرمستقیم آن دو متغیر را با همدیگر جمع می‌کنیم. همچنین،

برای بدست آوردن اثرهای علی کل، اثرهای مستقیم و غیرمستقیم را با همدیگر جمع کردیم.

نتایج

با توجه به نتایج بدست آمده از تحقیق، متوسط سن مرتع داران ۴۷ سال بوده است. جوان ترین مرتع دار ۱۹ سال و مسن ترین آنها ۸۰ سال سن داشت. طبقه سنی بین ۳۰ تا ۵۰ سال با ۳۹/۲ درصد دارای بیشترین فراوانی و طبقه سنی کمتر از ۳۰ سال با ۱۲/۵ درصد دارای کمترین فراوانی است. همچنین، متوسط سابقه بهره برداری مرتع داران از مرتع ۱۸ سال به دست آمد. کمترین سابقه بهره برداری ۵ سال و بیشترین آن ۶۴ سال بود. بیشترین فراوانی متعلق به طبقه ای از پاسخگویان بود که کمتر از ۱۷ سال سابقه مرتع داری داشتند و کمترین فراوانی متعلق به طبقه بالاتر ۵۰ سال با فراوانی ۱۵/۵ درصد بود. همچنین بیشتر مرتع داران (۶۵/۶ درصد) مورد مطالعه بی سواد بودند. کمترین فراوانی (۲/۵ درصد) متعلق به طبقه ای از مرتع داران بود که دارای تحصیلات دیپلم و بالاتر بودند. ۱۴/۸

درصد مرتع داران دارای سطح تحصیلات ابتدایی، ۱۰/۲ درصد دارای سطح تحصیلات راهنمایی و ۲/۹ درصد مرتع داران دارای سطح تحصیلات متوسطه بودند. از نظر شغل هم، ۴۰ درصد دارای شغل دامداری بودند. ۵۵ درصد مرتع داران هم دارای شغل کشاورزی و دامداری بودند. همچنین بیشترین فراوانی (۴۶ درصد) متعلق به طبقه ای از مرتع داران بود که دارای بعد خانوار سه و چهار نفر بودند و کمترین فراوانی متعلق به طبقه بالاتر از شش نفر با فراوانی ۷/۲ درصد بود. بیشتر مرتع داران (۴۰ درصد) دارای درآمد سالانه کمتر از ۶ میلیون تومان بودند. کمترین فراوانی متعلق به طبقه ای با متوسط درآمد سالانه کمتر از ۱۰ میلیون تومان بود. نتایج میانگین رتبه ای هر یک از گویه های رکود اقتصادی مرتع داران نشان داد که گویه هایی همانند "کاهش تعداد دام در سال های اخیر" و "کاهش توان خرید دام" بیشترین میانگین رتبه ای را به خود اختصاص دادند. همچنین، گویه های "کاهش برداشت علوفه از مرتع" و "عدم دریافت تسهیلات دولتی" کمترین میانگین رتبه ای را به خود اختصاص دادند (جدول ۱).

جدول ۱- رتبه بندی گویه های رکود اقتصادی مرتع داران بر حسب میانگین رتبه ای

ردیف	گویه های رکود اقتصادی مرتع داران	درصد فراوانی نسبی					
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	رتبه ای* میانگین
۱	کاهش تعداد دام در سال های اخیر	۱	۲۰	۵۰	۱۰۴	۲۱	۴/۲۱
۲	کاهش توان خرید دام	۶	۵	۷۲	۹۸	۱۵	۳/۴۲
۳	کاهش برداشت علوفه از مرتع	۱۱	۰	۷۷	۹۴	۱۴	۳/۱۸
۴	عدم دریافت تسهیلات دولتی	۱۵	۵	۷۷	۸۹	۱۰	۳/۰۱

*: مقیاس: ۱. خیلی کم ۲. کم ۳. متوسط ۴. زیاد ۵. خیلی زیاد

جدول ۲- رتبه‌بندی گویه‌های عوامل مدیریتی، اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی بر حسب میانگین رتبه‌ای

ردیف	گویه‌های عوامل مدیریتی، اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی	درصد فراوانی نسبی				میانگین رتبه‌ای*	انحراف معیار	ضریب تغییرات
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد			
		خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	-	-	-
۱	محدودیت واگذاری اعتبارات به مرتع‌داران کم‌درآمد به‌منظور کاهش وابستگی درآمدی مرتع‌داران به مراتع	۹	۱۷	۳۶	۱۰۰	۴/۳۵	۱/۱۳	۰/۲۶۰
۲	عوامل مدیریتی ضعف مدیریت اقتصادی در مراتع نداشتن برنامه‌های مدیریتی	۷	۲۶	۳۴	۱۱۴	۴/۲۲	۱/۵۶	۰/۳۷۰
۳	بلندمدت برای مناطق معدنکاری شده	۵	۳۰	۵۰	۱۰۶	۴/۰۵	۱/۵۶	۰/۳۸۶
۴	عدم مدیریت چرای فصلی دام‌ها	۴۰	۲۰	۲۹	۱۰۵	۳/۸۵	۱/۷۷	۰/۴۶۰
۱	فقدان تنوع شغلی	۰	۲۵	۳۳	۹۲	۴/۴۷	۱/۰۹	۰/۲۴۴
۲	بهره‌وری اقتصادی کمتر از مراتع در مقایسه با سایر مشاغل	۶	۳۰	۵۲	۸۳	۳/۹۶	۱/۲۹	۰/۳۲۵
۳	عوامل اقتصادی ضعف ساختارهای اقتصادی مراتع	۷	۲۹	۵۵	۸۲	۳/۸۵	۱/۳۶	۰/۳۵۴
۴	استفاده مراتع به‌عنوان مناطق اکوتوریستی برای شکوفایی اقتصادی مرتع‌داران	۹۰	۹۶	۱۰	۰	۲/۰۶	۰/۸۷	۰/۴۲۳
۱	آسیب‌پذیری دامداری سنتی در اثر خشکسالی و ورود گونه‌های مهاجم	۲۰	۲۴	۳۸	۹۰	۳/۵۴	۱/۲۲	۰/۳۴۵
۲	عوامل زیست‌محیطی افزایش فرسایش خاک	۲۲	۲۲	۵۷	۷۵	۳/۳۲	۱/۳۷	۰/۴۱۲
۳	افزایش نخاله‌های معادن در مرتع	۲۶	۲۰	۶۵	۸۰	۳/۱۰	۱/۴۶	۰/۴۷۲
۱	عدم اعتماد بین مرتع‌داران در فعالیتهای مشارکتی	۱۹	۲۵	۳۵	۹۲	۳/۵۷	۱/۳۲	۰/۳۷۱
۲	عوامل اجتماعی خروج نیروی کار از روستا (مهاجرت)	۲۱	۳۵	۴۵	۸۰	۳/۱۵	۱/۲۸	۰/۴۰۵
۳	عدم آگاهی مرتع‌داران از قابلیت‌های مرتع	۲۶	۳۰	۵۰	۷۵	۳/۰۵	۱/۵۸	۰/۵۱۸

*مقیاس: ۱. خیلی کم ۲. کم ۳. متوسط ۴. زیاد ۵. خیلی زیاد

خاک" و در بین گویه‌های عوامل اجتماعی با "عدم اعتماد بین مرتع‌داران در فعالیت‌های مشارکتی" و "خروج نیروی کار از روستا (مهاجرت)" موافقت بیشتری داشتند (جدول ۲).

نتایج آزمون اسپیرمن نشان داد که هر ۴ متغیر مستقل عوامل مدیریتی، عوامل اقتصادی، عوامل زیست‌محیطی و عوامل اجتماعی با رکود اقتصادی مرتع‌داران رابطه مثبت و معنی‌داری داشتند. همچنین عوامل اقتصادی، بیشترین همبستگی و عوامل اجتماعی، کمترین همبستگی را با رکود اقتصادی مرتع‌داران دارند (جدول ۳).

نتایج میانگین رتبه‌ای هریک از گویه‌های مربوط به عوامل مدیریتی، اقتصادی، زیست-محیطی و اجتماعی نشان داد که مرتع‌داران در بین گویه‌های عوامل مدیریتی با "محدودیت واگذاری اعتبارات به مرتع‌داران کم‌درآمد به‌منظور کاهش وابستگی درآمدی مرتع‌داران به مراتع در سال‌های کم بارش" و "ضعف مدیریت اقتصادی در مراتع"، در بین گویه‌های عوامل اقتصادی با "فقدان تنوع شغلی" و "بهره‌وری اقتصادی کمتر از مراتع در مقایسه با سایر مشاغل"، در بین گویه‌های عوامل زیست-محیطی با "آسیب‌پذیری دامداری سنتی در اثر خشکسالی و ورود گونه‌های مهاجم" و "افزایش فرسایش

جدول ۳- همبستگی بین عوامل مدیریتی، اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی با رکود اقتصادی مرتع‌داران

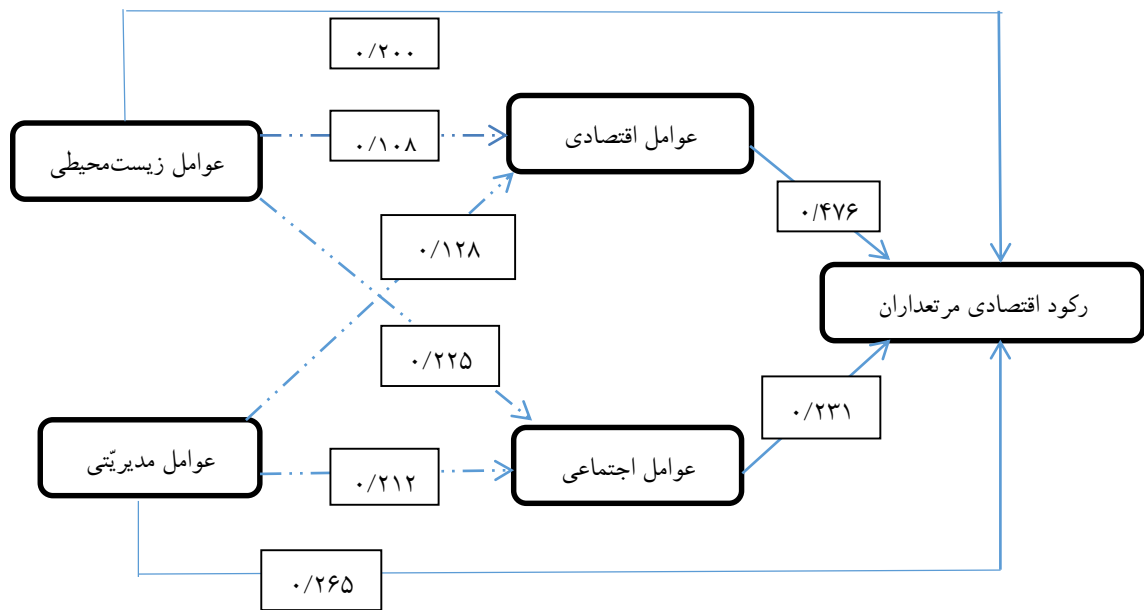
ردیف	عوامل مؤثر بر رکود اقتصادی مرتع‌داران	ضریب همبستگی اسپیرمن	سطح معنی‌داری
۱	عوامل اقتصادی	۰/۵۸۰	۰/۰۰۰
۲	عوامل مدیریتی	۰/۵۵۴	۰/۰۰۰
۳	عوامل زیست‌محیطی	۰/۴۳۲	۰/۰۰۰
۴	عوامل اجتماعی	۰/۳۸۰	۰/۰۰۰

در نهایت با استفاده از متغیرهای عوامل مدیریتی، عوامل اقتصادی، عوامل زیست‌محیطی و عوامل اجتماعی به کمک تحلیل مسیر مورد بررسی قرار گرفتند تا اثرهای مستقیم و غیرمستقیم برخی از متغیرها بر رکود اقتصادی مرتع‌داران مشخص شود. برای تعیین ضرایب مسیر و محاسبه اثرهای مستقیم و غیرمستقیم متغیرها با استفاده از تکنیک رگرسیون، ابتدا بر اساس نمودارهای ترسیمی، مسیرها از هم تفکیک شدند. تفکیک مسیر بر اساس مبدأ فلش‌ها که بیانگر متغیر مستقل و انتهای فلش‌ها که نشان‌دهنده متغیر وابسته است، انجام شد. در این فرایند در هر مرحله یکی از متغیرها به‌عنوان متغیر وابسته و متغیرهای مرتبط با مبدأ فلش‌های ختم‌شده به متغیر فوق به‌عنوان متغیرهای مستقل در تحلیل رگرسیون مورد استفاده قرار می‌گیرند تا از این طریق ضرایب بتا که نشان‌دهنده اثرهای مستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته است، به‌دست آید (شکل ۱).

در ادامه از روش تحلیل عاملی به‌منظور تعیین ضریب اهمیت هریک از عوامل اثرگذار بر رکود اقتصادی مرتع‌داران از روش "تجزیه مؤلفه‌های اصلی" استفاده شد. نتایج حاصل از تحلیل عاملی در چهار مؤلفه اصلی، عوامل مدیریتی، عوامل اقتصادی، عوامل زیست‌محیطی و عوامل اجتماعی نشان داد که در میان عوامل مدیریتی، عامل "محدودیت واگذاری اعتبارات به مرتع‌داران کم‌درآمد به‌منظور کاهش وابستگی درآمدی مرتع‌داران به مراتع" با ضریب ۰/۸۸۵ در عوامل اقتصادی، عامل "فقدان تنوع شغلی" با ضریب ۰/۹۱۲ در عوامل زیست‌محیطی، عامل "آسیب‌پذیری دامداری سنتی در اثر خشکسالی و ورود گیاهان مهاجم" با ضریب ۰/۸۹۳ و سرانجام در عوامل اجتماعی، عامل "عدم اعتماد بین مرتع‌داران در فعالیت‌های مشارکتی" با ضریب ۰/۹۱۲، بیشترین تأثیرگذاری را بر رکود اقتصادی مرتع‌داران داشته‌اند (جدول ۴).

جدول ۴- اثرگذاری عوامل مدیریتی، اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی بر رکود اقتصادی مرتع داران با استفاده از تحلیل عاملی

ردیف	شاخص‌ها	گویه‌ها	مدیریتی	اقتصادی	زیست محیطی	اجتماعی
۱	عوامل مدیریتی	محدودیت واگذاری اعتبارات به مرتع داران				
		کم درآمد به منظور کاهش وابستگی درآمدی مرتع داران به مراتع	۰/۸۸۵			
		ضعف مدیریت اقتصادی در مراتع	۰/۶۴۷			
		نداشتن برنامه‌های مدیریتی بلندمدت برای مناطق معدنکاری شده	۰/۶۳۲			
		عدم مدیریت چرای فصلی دام‌ها	۰/۵۳۰			
۲	عوامل اقتصادی	فقدان تنوع شغلی		۰/۹۱۲		
		عدم استفاده مراتع به عنوان مناطق اکوتوریستی برای شکوفایی اقتصادی مرتع داران		۰/۷۱۱		
		ضعف ساختارهای اقتصادی مراتع		۰/۵۶۷		
		بهره‌وری اقتصادی کمتر از مراتع در مقایسه با سایر مشاغل		۰/۵۲۳		
۳	عوامل زیست محیطی	آسیب پذیری دامداری سنتی در اثر خشکسالی و ورود گیاهان مهاجم			۰/۸۹۳	
		افزایش فرسایش خاک			۰/۴۶۰	
		افزایش نخاله‌های معادن در مرتع			۰/۴۴۸	
۴	عوامل اجتماعی	عدم اعتماد بین مرتع داران در فعالیتهای مشارکتی			۰/۹۱۰	
		خروج نیروی کار از روستا (مهاجرت)			۰/۷۲۸	
		عدم آگاهی مرتع داران از توانمندیهای مرتع			۰/۶۵۰	

شکل ۱- مدل علی عناصر تشکیل دهنده رکود اقتصادی مرتع داران (نمودار نهایی تحلیل مسیر، همراه با ضرایب بتا)

(مجموع اثرهای مستقیم و اثرهای غیرمستقیم) مربوط به عوامل اقتصادی بود (جدول ۵).

نتایج بدست آمده حکایت از آن داشت که بیشترین اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم به ترتیب مربوط به عوامل اقتصادی و عوامل مدیریتی بود. به علاوه اینکه بیشترین اثر کل

جدول ۵- تجزیه اثرگذاری متغیرهای مستقل بر رکود اقتصادی مرتع داران در منطقه مورد مطالعه

ردیف	مقیاس	اثرگذاری مستقیم	اثرگذاری غیرمستقیم	مسیرهای اثرگذاری	مجموع اثرهای	اولویت بندی
۱	عوامل مدیریتی	۰/۲۶۵	۰/۱۰۸	۰/۴۷۶*۰/۱۲۸ ۰/۲۳۱*۰/۲۱۲	۰/۳۷۳	۲
۲	عوامل زیست محیطی	۰/۲۰۰	۰/۱۰۲	۰/۴۷۶*۰/۱۰۸ ۰/۲۳۱*۰/۲۲۵	۰/۳۰۲	۳
۳	عوامل اقتصادی	۰/۴۷۶	-	-	۰/۴۷۶	۱
۴	عوامل اجتماعی	۰/۲۳۱	-	-	۰/۲۳۱	۴

بحث

مرتع داران دارد. از سوی دیگر، نتایج حاصل از تحلیل عاملی نشان داد که گویه "فقدان تنوع شغلی" که مربوط به عوامل اقتصادی بوده، بیشترین اثرگذاری را بر رکود اقتصادی

نتایج حاصل از آزمون همبستگی اسپیرمن نشان داد که عامل اقتصادی بیشترین همبستگی را با رکود اقتصادی

ذیربط، اعتبارات یا تسهیلاتی در اختیار مرتع‌داران کم‌درآمد قرار بگیرد تا وابستگی آنها به مراتع در سال‌های آینده کمتر شود. البته به دلیل خشکسالی‌های اخیر در کشور، این امر بسیار ضروری و مهم به نظر می‌رسد که مسئولان مربوطه باید به آن توجه ویژه‌ای داشته باشند. البته نتایج Martin و همکاران (۲۰۱۴) که بیان کردند دام مهمترین منبع درآمد برای امرار معاش دامداران است و با کاهش ریزش‌های جوی باید وابستگی درآمدی دامداران به مراتع را کاهش داد، گویای این واقعیت است.

مهمترین منبع درآمدی مرتع‌داران، فعالیت دامداری در مراتع است و به نظر می‌رسد که وابستگی زیادی به مراتع داشته باشند. از سوی دیگر، به دلیل خشکسالی‌هایی که در سال‌های گذشته بر کشور حاکم شده است، نمی‌توان از آسیبی که کمبود بارش بر مراتع داشته است، چشم‌پوشی کرد. این آسیب به گونه‌ای بوده که مرتع‌داران منطقه که اغلب بی‌سواد هستند بر آن اقرار داشتند. البته مرتع‌داران بیان کردند که سطح پوشش گیاهی در مراتع نسبت به سال‌های قبل کمتر شده است و این امر موجب شده آنها تعدادی از دام‌های خود را به فروش برسانند. بنابراین فروش دام یکی از عواملی است که رکود اقتصادی مرتع‌دار را به دنبال خواهد داشت. از این رو به نظر می‌رسد که "دادن تسهیلات به مرتع‌داران کم درآمد با نظارت مسئولان به منظور کاهش وابستگی درآمدی مرتع‌داران به مراتع" و "مدیریت فصلی چرای دام‌ها" به منظور کاهش تخریب مراتع راهکارهای مناسبی برای منطقه مورد مطالعه می‌باشد.

منابع مورد استفاده

- Azkia, M., 2008. Sociology of rural development and development in Iran. Tehran Information Publication, 280p.
- Babulo, B., Muys, B., Nega, F., Tollens, E., Nyssen, J., Deckers, J. F. and Mathijs, E., 2008. Household livelihood strategies and forest dependence in the highlands of Tigray, Northern Ethiopia. Journal of Agricultural Systems, 18(3): 147-155.
- FAO, IFAD, WRP., 2013. The state of food insecurity in the world 2013, the multiple dimensions of food security. FAO, Rome, Italy 56p.

مرتع‌داران دارد. همچنین، نتایج حاصل از تحلیل مسیر نشان داد که عوامل اقتصادی بیشترین اثر کل را بر رکود اقتصادی مرتع‌داران دارند. همان‌گونه که نتایج این تحقیق نشان می‌دهد، ضعف در بنیه اقتصادی را می‌توان در زمره مهمترین عوامل مؤثر در رکود مرتع‌داری در منطقه مورد مطالعه دانست. بنابراین به نظر می‌رسد منشأ این ضعف، فقدان تنوع شغلی در منطقه برای شکوفایی اقتصادی مرتع‌داران باشد. در واقع پایین بودن درآمد سالانه بیشتر مرتع‌داران که کمتر از ۶ میلیون تومان بوده گویای این امر است. نتایج حاصل از این بخش با نتایج Martin و همکاران (۲۰۱۴) که بیان کردند یکی از راه‌های تولید پایدار ایجاد تنوع شغلی در بین دامداران است، همخوانی دارد. همچنین با نتایج Jodi و Ralf (۲۰۱۸) و Ocampo و همکاران (۲۰۱۸) که صنعت اکوتوریسم را عاملی مهم در شکوفایی وضعیت اقتصادی ساکنان منطقه دانستند، همخوانی دارد. از این رو پیشنهاد می‌شود که برای بهبود وضعیت اقتصادی و خارج شدن از مرحله رکود اقتصادی، شرایط برای توانمندی جهت بررسی طبیعت‌گردی مراتع در دستور کار ادارات و سازمان‌های مربوطه قرار بگیرد. نتایج حاصل از آزمون همبستگی اسپیرمن نشان داد که دومین عامل اثرگذار بر رکود اقتصادی مرتع‌داران، عوامل مدیریتی هستند. در بین گویه‌های این شاخص، گویه "محدودیت واگذاری اعتبارات به مرتع‌داران کم‌درآمد به منظور کاهش وابستگی درآمدی مرتع‌داران به مراتع" بیشترین اثرگذاری را بر رکود اقتصادی مرتع‌داران داشت. همچنین نتایج حاصل از تحلیل مسیر هم نشان داد که عوامل مدیریتی بیشترین اثرگذاری غیرمستقیم را بر رکود اقتصادی مرتع‌داران دارند. نتایج حاصل از این بخش با یافته‌های Reed و همکاران (۲۰۱۵) که بیان کردند با کاهش وابستگی اقتصادی به مراتع می‌توان از تخریب مراتع جلوگیری کرد، همخوانی دارد. از این رو به نظر می‌رسد که با تخریب بیشتر مراتع و از بین رفتن پوشش گیاهی منطقه، رکود اقتصادی مرتع‌داران به دلیل کاهش تعداد دام بیشتر آشکار شود. بنابراین، وجود مدیریت بلندمدت در مراتع برای کاهش آسیب‌های اقتصادی مرتع‌داران امری لازم به نظر می‌رسد. به طوری که پیشنهاد می‌شود با نظارت کامل مسئولان

- fuzzy Delphi method-A Philippine perspective. *Journal of Ecological Indicators*, 93; 874-888.
- Rahim, M. A., Siddiqua, A., Nur, M. N. B. and Zaman, A. M., 2018. Community Perception on Adverse Effects of Natural Hazards on Livelihood and Enhancing Livelihood Resiliency: A Case Study at Patharghata Upazila, Barguna. *Journal of Procedia engineering*, 212; 149-156.
- Reed, M. S., Stringer, L. C., Dougill, A. J., Perkins, J. S., Athlopheng, J. R., Mulale, K. and Favretto, N., 2015. Reorienting land degradation towards sustainable land management: Linking sustainable livelihoods with ecosystem services in rangeland systems. *Journal of environmental management*, 151; 472-485.
- Rigg, J., 2006. Land, Farming, Livelihoods, and Poverty: Rethinking the links in the rural south. *Journal of World Development*, 34(1); 180-202.
- Sayre, N. F., McAllister, R. R. J., Bestelmeyer, B. T., Moritz, M. and Turner, M. D., 2013. Earth stewardship of rangelands: coping with ecological, economic, and political marginality. *Journal of Ecological and Environment*, 11, 348-354.
- Scoones, I., 2009. Livelihoods Perspectives and Rural Development, *Peasant Studies*, 36(1); 71-96.
- Su, H., Liu, W., Xu, H., Wang, Z., Zhang, H., Hu, H. and Li, Y., 2015. Long-term livestock exclusion facilitates native woody plant encroachment in a sandy semiarid rangeland. *Journal of Ecology and evolution*, 5(12); 2445-2456.
- Tang, J., Davy, A. J., Jiang, D., Musa, A., Wu, D., Wang, Y. and Miao, C., 2016. Effects of excluding grazing on the vegetation and soils of degraded sparse-elm grassland in the Horqin Sandy Land, China. *Journal of Agriculture, Ecosystems and Environment*, 235; 340-348.
- United Nations., 2013. World population prospects: the 2012 revision, highlights and advance tables New York, NY, USA. Available at: http://esa.un.org/wpp/Documentation/pdf/WPP2012_HIGHLIGHTS.pdf: ESA/P/WP.228. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division 118 pp.
- Wilmer, H., Derner, J.D., Fernández-Giménez, M.E., Briske, D.D., Augustine, D.J. and Porensky, L.M., 2017. Collaborative Adaptive Rangeland Management Fosters Management Science Partnerships. *Journal of Rangeland Ecology and Management*, 71; 646-657.
- Ghasemi, Y., 2008. Assessment of development management in Iran. *Journal of Social Sciences*, 33(5): 163-185.
- Havstad, K. M., Peters, D. P. C., Skaggs, R., Brown, J., Bestelmeyer, B., Fredrickson, E., Herrick, J. and Wright, J., 2007. Ecological services to and from rangelands of the United States. *Journal of Ecological and Economic*, 64(6): 261-268.
- Jafarian, Z., Ahmadi, F. and Karegar, M., 2017. Effects of grazing intensities on functional diversity and species diversity indices in the Bolban Abad rangeland, Kurdistan province. *Iranian Journal of Range and Desert*, 24 (4): 214- 226.
- Jodi, S. B. and Ralf, C. B., 2018. A global systematic review of empirical evidence of ecotourism impacts on forests in biodiversity hotspots. *Journal of Current Opinion in Environmental Sustainability*, 112-118.
- Kepe, T., 2008. Beyond the Numbers: Understanding the value of vegetation to rural livelihoods in Africa, *Journal of Geoforum*, 24(8): 958-968.
- Kumar Singh, R., Murty, H. R., Gupta, S. K. and Dikshit, A. K., 2009. An Overview of Sustainability Assessment Methodologies. *Journal of Ecological Indicators*, 13(9): 189-212.
- Lund, H. G., 2007. Accounting for the world's rangelands. *Journal of Rangelands*, 29, 3-10.
- Maestas, J. D., Knight, R. L., Gilgert, W. C., 2003. Biodiversity across a rural land-use gradient. *Journal of Conservation Biology*, 17 (12): 1425-1434.
- Martin, R., Müller, B., Linstädter, A. and Frank, K., 2014. How much climate change can pastoral livelihoods tolerate? Modelling rangeland use and evaluating risk. *Journal of Global Environmental Change*, 24; 183-192.
- Mbaiwa, J. E., 2011. Changes on traditional livelihood activities and lifestyles caused by tourism development in the Okavango Delta, Botswana. *Journal of Tourism Management*, 32(5); 1050-1060.
- Millennium Ecosystem Assessment (MA)., 2005. Ecosystems and human well-being: synthesis. Island Press, Washington, DC, USA 137 pp.
- Neely, C., Bunning, S. and Wilkes, A., 2009. Review of evidence on drylands pastoral systems and climate change: implications and opportunities for mitigation and adaptation. *Land and Water Discussion Paper 8*. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Rome, Italy, p. 50.
- Ocampo, L., Ebisa, J. A., Ombi, J. and Escoto, M. G. N., 2018. Sustainable ecotourism indicators with

Investigating the factors affecting beneficiaries' economic recession in the BolbanAbad Rangelands

F. Ahmadi^{1*}, Q.Heydari² and R. Ahmadi³

1*- Corresponding author, Ph.D. Student of Range Management, Department of Rangeland Management, Sari University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Mazandaran, Iran, Email:Farzadahmadigh70@yahoo.com

2-Associate Professor, Department of Range Management, Sari University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Mazandaran, Iran

3-Ph.D. Student, Department of Range Management, Sari University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Mazandaran, Iran

Received: 10/09/2018

Accepted: 04/27/2019

Abstract

The aim of this study was to investigate the factors affecting the beneficiaries' economic recession in the BolbanAbad Rangelands. The statistical population of this study was 400 beneficiaries in the BolbanAbad Rangelands. The sample size of this study was determined to be 196 rangeland beneficiaries by using Krejcie and Morgan table. A random sampling method was used to select the samples. The tool used to collect data and information was a questionnaire. The validity of the questionnaire was confirmed by rangeland experts and its reliability was confirmed by Cronbach's alpha coefficient. Data were analyzed by SPSS software version 22. The results of Spearman correlation test showed that economic factors had the highest correlation with the beneficiaries' economic recession. In addition, the results of factor analysis showed that among the economic factors, the lack of job diversification with a coefficient of 0.912; among the management factors, the limitation of credit transfer to low-income beneficiaries to reduce the income dependency with a coefficient of 0.885; among the environmental factors, the traditional livestock vulnerability due to drought and forage deficiency with a coefficient of 0.893; and among the social factors, the distrust between the beneficiaries in collaborative activities with a coefficient of 0.910 had the most impact on the beneficiaries' economic recession. Also, the results of the path analysis showed that the most direct and total effects were related to economic factors and the most indirect effect was related to management factors.

Keywords: Economic recession, economic factors, social factors, environmental factors, management factors.